

Oponentský posudek disertační práce

PhDr. Tomáš W. PAVLÍČEK, *Pastorace či persvaze? Vliv představitelů církve na duchovní pastýře a věřící. (Výzkum zbožnosti věřících, komunikačních strategií a obrazů duchovních v korespondenci na přelomu 19. a 20. století)*, Praha 2015, 349 s. + přílohy.

Tomáš W. Pavlíček se studiem středoevropských kulturních, sociálních a politických dějin 19. a počátku 20. století zabývá již řadu letu. Jako učitel jsem jej poznal již během jeho bakalářského studia a později jsem byl i vedoucím jeho diplomové práce věnované vývoji parlamentarismu v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. V rámci doktorského studia T. W. Pavlíčka jsem se pak stal jeho školitelem. Odborný růst T. W. Pavlíčka jsem tak zblízka sledoval a sleduji možná více jak deset let a mohu již na tomto místě říci, že vždy podával výrazně nadprůměrně studijní a posléze i vědecké výsledky. Toto moje konstatování bezpochyby potvrzuje i skutečnost, že si T. W. Pavlíček vybral pro své postgraduální studium formu co-tutelle, tedy studium na dvou univerzitách a pod dvojím vedením. V tomto konkrétním případě se jednalo o studium na pražské a mnichovské univerzitě, které bylo spojeno nejen s dlouhodobým studijním pobytem T. W. Pavlíčka v Mnichově, nýbrž především s jeho intenzivním zapojením do česko-německého doktorského kollegu věnovaného problematice proměn moderní religiozity v Evropě (kolleg vedený prof. M. Schulze Wesselem a prof. M. Havelkou).

Během svého postgraduálního studia kolega Pavlíček představil četné dílčí výsledky svého bádání. Prezentoval je jak na domácích fórech, tak v zahraničí, jak na stránkách konferenčních sborníků či kolektivních monografií, tak v recenzovaných časopisech. Jeho publikační výstupy věnované hned několika na sobě nezávislým tématům (náboženské dějiny, dějiny parlamentarismu, psycho-sociální portréty výrazných aktérů 19. století, např. K. Kramáře či J. Hlávky, regionální dějiny Rakovnicka) vzbudily zaslouženou pozornost nejen volbou témat, mnohdy zatím českou historiografií zcela nezpracovaných, ale především intenzitou vlastního zpracování zvolené látky. A to jak intenzitou ve smyslu šířky heuristiky a vlastního zpracování, tak

především zvolené metodologie, jejímuž promýšlení T. W. Pavlíček věnuje primární pozornost. Předložená disertační práce je tak vyvrcholením Pavlíčkova dlouhodobého zájmu a bádání v podobě jejich syntetického shrnutí.

Pavlíčkova disertační práce je formálně členěna do sedmi kapitol plus úvodu a závěru, které obrazně připomínají strukturu katolické mše svaté. Ve svém exposé školitele bych se chtěl nejprve stručně zmínit o pramenné základě a o použité odborné literatuře. Šíře heuristické základny je nárokům kladeným na disertační práce plně přiměřená. T. W. Pavlíček se seznámil zřejmě se všemi relevantními archivními fondy, aniž by se v nich přitom „utopil“, neboť přes jejich množství, rozsah a informační bohatství se v nich dokázal soustředit na skutečně jen ty podstatné. Klíčové při tom pro něj byly prameny pražského arcibiskupství uložené dnes v Národním archivu. Tyto prameny T. W. Pavlíček doplnil studiem zejm. dochovaných osobních fondů některých dobových aktérů, dále pak o příslušné fondy dotýkající se religiózního a církevního vývoje na Rakovnicku, které v předložené práci posloužily ke zpracování důležité regionální sondy. Autor disertační práce přitom narážel na obvyklé problémy, jako je nedostatečné badatelské zpřístupnění archivního materiálu či nepromyšlené skartace v minulosti. Se všemi těmito problémy se však dobře vypořádal. Pro případné budoucí publikování této práce bych však doporučoval ještě využít některé osobní fondy představitelů českého kléru, např. kanovníka Václava Štulce (LAPNP), kde se nacházejí, resp. se mohou nacházet další cenné kolekce osobní korespondence duchovních, jimž se T. W. Pavlíček ve své práci věnuje. Patnáct hustě psaných stran bibliografie obsahuje pravděpodobně veškerou k tématu relevantní literaturu (tj. literaturu věnovanou českým moderním religiózním dějinám), dále pak klíčové zahraniční práce, a to zejména německé provenience. Na druhou stranu postrádám větší zastoupení zejm. anglosaské literatury k problematice religiozity. Ta se sice nebude týkat sledovaného českého prostoru, ale mohla by v případě budoucího uveřejnění práce nabídnout širší komparativní rozměr a možná i další metodologické či tématické impulsy.

Úvodní pasáž členěná tematicky do menších a sevřených oddílů je stručným, ale přitom příkladně názorným základním obeznámením se sledovanou problematikou, s řešenými otázkami a s použitými metodami, stejně jako seznámením s dosavadním stavem historiografického poznání

zvoleného tématu a s existující pramennou základnou. Tato pasáž současně zřetelně ukazuje, že si autor není vědom pouze historiografické roviny sledovaného tématu, ale i s ním úzce souvisejícími sociologickými, filozofickými a pochopitelně i teologickými aspekty. Autorovo připomenutí a znalé komentování paradigmatických Luhmannových, Cassirerových a Luckmannových prací, a zejména pak důležité a pro Pavlíčka mimořádně inspirující práce Riesenbrodtkovy, pak dokládá, že autorův zájem o teologické, filozofické a sociologické aspekty nebude pouze deklaratorní, ale reálně se odrazí i v jeho vlastní interpretaci tématu. A skutečnost je opravdu taková.

Centrálním tématem Pavlíčkovy práce je sledování proměn moderní religiozity, a to zejména na příkladě kněží a vnímání jejich postavení, poslání a činnosti. Spíše doplňkovým pohledem jsou pak dílčí témata zaměřená na proměny religiozity přímo u laiků (problém náboženských konverzí), i když i tento jev je od činnosti kněžstva, resp. nekatolických duchovních jen těžko oddělitelný. Klíčovou otázkou je pro autora sledování proměn „náboženské kultury“ v procesu modernizace společnosti a její údajné sekularizace (viz historiografický spor o sekularizaci moderní společnosti versus teze o tzv. druhé konfesionalizaci v 19. století). Tuto změnu kultury pak autor sleduje na třech *jevech*: proměnách náboženských praktik, na náboženských změnách a na proměnách vnímání *povolání* duchovního. Zcela speciálně jej pak zajímá role, kterou v těchto proměnách a interakcích moderní společnosti hráli právě římskokatoličtí kněží. Rozhodujícím krokem tak pro T. W. Pavlíčka bylo nejen rekonstruování společenské role kněze druhé poloviny 19. století (cca 1850 až 1910), ale především jeho získaného habitu. Důležitým krokem proto bylo zjistit, z jakého sociálního prostředí se budoucí kněží rekrutovali, jaké měli motivace, jak se v nich odrážela rodinná tradice, zda cítili a jak cítili povolání ke kněžství. Dalším důležitým krokem pak bylo poznat proces vlastního formování budoucích kněží v jejich domovských farnostech a nejrůznějších školských zařízeních (role katechetů) a samozřejmě pak zejména v seminářích. Zde se autor zaměřil na arcibiskupský seminář v Praze, na poměry panující na jeho půdě a také na praxi přidělování absolvovaných seminaristů do jednotlivých farností. Zde T. W. Pavlíčka pochopitelně zajímaly nejen interakce kněží s jejich laickými ovečkami, ale i mezi kněžími navzájem, a to nejen ve vztahu podřízený – nadřízený (kaplani, faráři, vikáři atd.), ale i v rámci jednotlivých generací.

T. W. Pavlíčkovi se podařilo na základě analýzy osobní korespondence, církevních předpisů, hlášení, vizitací, vysvědčení a dalších dokumentů vzniklých na půdě semináře i konsistoře plasticky rekonstruovat pestrý a dosud prakticky zcela neznámý obraz reálného života katolického kněžstva viděný převážně zevnitř kněžstva jako takového. Tento vnitřní obraz a jeho proměny je však ve sledovaném období nezbytné vnímat v kontextu dynamických procesů probíhajících ve společnosti, jejichž dopadu nemohla být ušetřena ani katolická církev. T. W. Pavlíček tak pochopitelně učinil a odkryl velmi bohaté předivo vztahů a interakcí na nejrůznějších úrovních profesní dráhy kněží, resp. alumnů a v různorodých sociálních a kulturních prostředích, jak je formovala industrializace a modernizace společnosti. Stranou pochopitelně nezůstala ani nacionalizace kněžstva a jeho proměňující se úloha v českém národním hnutí.

Metodologicky T. W. Pavlíček k tématu přistupoval mimo jiné rozsáhlým sběrem dat vzniklých na půdě a pro potřeby semináře, které prosopograficky zpracoval a komparoval. Při práci s velkými objemy dat pracoval s časově vymezenými kohortami a pokusil se tak rekonstruovat „generace“ alumnů a kněží. Zajímala jej hodnocení alumnů nadřizenými a z toho vyplývající konsekvence a důsledky pro budoucí duchovní službu. Současně však na základě korespondence a diskursivní analýzy rekonstruoval myšlenkový svět alumnů, rozebral jejich motivace ke kněžské kariéře, jejich způsobilost a v neposlední řadě hmotné zázemí coby farářů atd. V souvislosti s tím poskytl i určitou typologii farností na základě jejich specifik (fary spadající pod „státní správu“, samosprávu, někdejší vrchnosti atd.). Důležité je v jeho práci i sledování vnímání farářů jejich farníky a rozbor příčin jejich konfliktů, které mnohdy souvisely úzce s procesem modernizace a vyplývaly z rostoucí emancipace laiků z moci církve (klesající účast na pobožnostech, zesměšňování kněží laiky, genderové rozdíly v chování farníků a farnic vůči církevním autoritám).

Předloženou disertační práci Tomáše W. Pavlíčka hodnotím veskrze kladně. Předně se jedná o práci, která se týká prakticky zcela nezmapované části českých církevních a náboženských dějin; avšak současně je i neméně cenným příspěvkem k vývoji církve a religiozity v rámci celé habsburské monarchie, neboť podobná zpracování dosud postrádají i ostatní národní společenství. Další velkou předností předložené disertace je mimořádně zdařilé

pojetí, kdy se autorovi podařilo účelně a nenásilně kombinovat analyticko-empirické postupy s celkovou vývojovou syntézou zahrnující delší období. Podnětné je zároveň propojení „makro“ úrovně (výchova a formace v arcibiskupském semináři, církevní politika státu apod.) s lokálními příklady působení kněží a jejich reflexe. Práce pak současně působí velmi přehledně a konsistentně. Mimořádné ocenění si pak zaslouhují promyšlené metodické přístupy, interdisciplinarita, citlivá práce s pojmy a jejich významovými proměnami. V neposlední řadě je třeba vyzdvihnout i kultivovanou stylistiku a gramatickou správnost. Práci proto hodnotím jako výbornou bez významnějších připomínek, doporučuji ji k obhajobě a směrem k jejímu autorovi vyslovuji přání, aby ji co nejdříve publikoval.

Praha 5. 1. 2015

Dr. Luboš Velek